

פתרון בר-קיימא לסכסוך –

הכרה לאומית הדדית כעוגן לשתי מדינות במולדת משותפת

טיוטא ראשונית לתפיסה רעיונית חדשנית // לא לציטוט

מבוא

במהלך שנות הסכסוך הישראלי-פלסטיני הועלו מתווים שונים לפתרון. פתרונות אלו זכו בצדק לביקורות רבות. חלק מהמתווים התבססו על הנחות יסוד לוקות בחסר אשר לא איפשרו לעמים (או לקבוצות משמעותיות בתוכם) לקבל את הפתרון המוצע ולהפוך אותו מהצעה להסכם ומהסכם למציאות.

במסמך זה אנחנו מציגים תפיסה חדשנית שפותחה במהלך השנים האחרונות. מאמץ יצירתי זה כלל את לימוד ההיסטוריה של הסכסוך, הידברות מעמיקה עם נציגים של הקבוצות המשמעותיות בשני העמים, והשענות על עבודתם האינטלקטואלית של אנשי הגות רבים.

תפיסת "הכרה לאומית הדדית כעוגן לשתי מדינות במולדת משותפת" מתבססת על הנחות היסוד הבאות: (1) בשורשי העמדות היהודיות והפלסטיניות שהוצגו עד היום עומדים צרכים יסודיים. פתרון בר-קיימא לסכסוך צריך לתת מענה משמעותי לצרכים אלו.

(2) חידוד הבחנות בין מושגים. הבחנות אלו (למשל בין מושגים כגון "מולדת" ו"מדינה", או בין "אזרחות" ל"תושבות") מאפשרת להגדיל את סוגי ואת מספר הפתרונות האפשריים לטיפול בסוגיות ליבה שונות בסכסוך. כמו כן, לאור חוסר האמון השורר כיום בין שני העמים, היא תורמת למילוי הצורך בטרמינולוגיה ברורה ומוסכמת לשני העמים.

(3) כמו סכסוכים רבים אחרים, הסכסוך הישראלי-פלסטיני מורכב והינו למעשה אוסף של סכסוכים השלובים זה בזה. יש לפתור לא רק סוגיות העומדות בין שני העמים, אלא גם את אלו אשר עומדות ביסודם של שסעים בתוך כל אחד מהעמים המקשים עליהם לנקוט בגישה קונסטרוקטיבית כלפי האחר.

אנחנו מודעים לכך ששינוי רדיקלי לא יתרחש באופן פתאומי או מהיר. זוהי קריאת כיוון לחזון ישים לפתרון הסכסוך – חזון בעל רלוונטיות רבה לדעתנו לצרכיהם של שני העמים הדורש אורך רוח והתמדה. נשמח לקבל התייחסויות על התפיסה או מרכיביה שעשויות לסייע לנו להמשיך במלאכת הפיתוח.

עקרונות מנחים

✓ **הכרה הדדית לאומית: שני העמים, העם הפלסטיני והעם היהודי, מכירים בלאומיותו של העם האחר.** משמעות הכרה זו היא הפנמת העובדה (באמצעות חינוך לשלום) שלשני העמים זכויות הנובעות מזוהותם הלאומית, לרבות הזכות להגדרה עצמית. נכון לתחילת המאה ה-21 הביטוי המקובל למימוש הזכות להגדרה עצמית מתבצע באמצעות הקמת מדינה לאום עצמאית.

✓ **מולדת משותפת: שני העמים מכירים בקשר העמוק של העם האחר אל כל השטח שבין הירדן לים התיכון.** שטח זה מהווה עבורם מולדת הסטורית, לאומית ודתית. שני העמים מכירים בחוסר היכולת של העם השני לוותר על האפשרות להגשים קשר זה.

✓ **שני העמים מכירים בכך שכתוצאה מהיות שניהם זכאים להגדרה עצמית לאומית, ומהקשר של שניהם למולדת, אין אפשרות לייצר חפיפה מלאה בין גבולות המולדת וגבולות המדינה הריבונית. מדינת ישראל ומדינת פלסטין (כשתקום), תהיינה שתי מדינות לאום החולקות מולדת משותפת.** העם היהודי מגשים את שאיפותיו הלאומיות ומממש את זכותו להגדרה עצמית במדינת ישראל, ואילו העם הפלסטיני יגשים את שאיפותיו הלאומיות ויממש את זכותו להגדרה עצמית במדינת פלסטין. בעקבות ההכרה ההדדית, שני העמים יהיו מחוייבים לשמור על ציביון הייחודי של שתי המדינות.

✓ **שתי מערכות החינוך הלאומיות יחנכו כי כל בני העם הפלסטיני וכל בני העם היהודי, הן כיחידים והן כקבוצות וללא קשר למקום ישיבתם ברחבי העולם הינם "בני מולדת"**. הגדרה זו מבטאת את הקשר העמוק שלהם למולדת, למרות ההתפתחויות ההיסטוריות אשר אילצו חלק גדול מהם לחיות שנים רבות מחוץ לגבולות מולדתם, ולמרות העובדה שקבוצות מתוך שני העמים בוחרות לחיות מחוץ למולדת.

✓ **היהודים והפלסטינים אשר יהיו אזרחים באחת משתי המדינות החולקות את שטח המולדת יהנו מ"זכויות מולדת" ייחודיות**. זכויות אלה מסדירות את יכולתם למע, לקיים פולחן, להחזיק קניין ולשהות (בין באופן זמני או באופן ממושך) בשטחה של המדינה השנייה. מימוש "זכויות המולדת" יעשה בכפוף למנגנונים ולקריטריונים אשר יוסכמו באופן הדדי בין שתי המדינות. יהודים ופלסטינים שאינם אזרחים באחת משתי המדינות לא ייקבלו זכויות אלו אך כפי שצוין לעיל יוגדרו כ"בני מולדת".

✓ **יהודים ופלסטינים אשר חיים במדינת המולדת השכנה, שאינה מדינת הלאום שלהם, זכאים למעמד של מיעוט בעל זכויות קולקטיביות**. מעמדם במדינה – תושב או אזרח – יהיו גורם מכריע בהגדרת זכויותיהם וחובותיהם.

○ מההכרה בקבוצת אזרחים כמיעוט לאומי נובעות זכויות קולקטיביות בתחומי התרבות, השפה, הקרקע ומשאבים אחרים תוך התחשבות בהתפתחותו של המשפט הבינלאומי בתחום. כמו כן, הכרה זו משמעה כי המדינה ומוסדותיה ייתנו ביטוי סמלי לנוכחותה של קבוצת המיעוט במדינה בכדי לעודד את תחושת השתייכותם האזרחית. ביטויים סמליים יוגבלו על ידי שמירה על המעמד המרכזי של סמלי הרוב הלאומי, ויכולים לכלול שטרות ומטבעות אשר ינציחו גם אישים מקרב המיעוט הלאומי, הכללת מועדים בעלי חשיבות למיעוט הלאומי בלוח השנה הממלכתי וכדומה. יש לציין כי זהו נוהג שגור בעולם וכי במדינות לאום רבות, בעיקר במרכז ובמזרח אירופה, המדינה מכירה בקיומו של מיעוט לאומי¹.

○ הכרה בקבוצת תושבים או אזרחים כמיעוט מולדת משמעה שחברי קבוצה זו נהנים מ"זכויות מולדת", כפי שתוארו לעיל, וביניהן: זכויות תנועה, פולחן, קניין ושהייה (בין באופן זמני או באופן ממושך) בשטחה של המדינה השנייה, בכפוף למנגנונים ולקריטריונים אשר יוסכמו באופן הדדי בין שתי המדינות.

פתרונות לסוגיות הליבה

- הפלסטינים אזרחי ישראל יוכרו ע"י הרוב היהודי במדינת ישראל וכן ע"י המדינה ומוסדותיה כ"מיעוט מולדת לאומי". היהודים אזרחי ישראל יוכרו ע"י המיעוט הפלסטיני וכן ע"י המדינה ומוסדותיה כ"רוב מולדת לאומי". הכרה זו תסדיר את זכויותיהם וחובותיהם הקולקטיביות והאינדיבידואליות של שתי הקבוצות הלאומיות במדינת ישראל, תאפשר למיעוט הפלסטיני שוויון זכויות ותחושת שייכות למדינה ותאפשר לרוב היהודי לדעת כי מימוש זכויותיו הלאומיות כרוב במדינת ישראל לגיטימי בעיני כלל אזרחי המדינה. כך למשל בטקס יום העצמאות הממלכתי, אשר מוקדו העיקרי יישאר חגיגת תקומתו הלאומית של העם היהודי, תצוין גם הטרגדיה הפלסטינית אשר חוו אזרחי ישראל הפלסטינית כתוצאה ממלחמת 1948. הם מצידם ייצטרפו לחגיגות העצמאות של מדינת ישראל. מדיניות ההגירה הישראלית תונחה על ידי שימור הסטטוס קוו של שיעור חלקו של המיעוט מתוך כלל אזרחי ישראל בעת חתימת ההסכם.

¹ לפרטים: <http://www.osce.org/hcnm>

- התושבים היהודיים במדינת פלסטין יוכרו ע"י הרוב הפלסטיני וכן ע"י המדינה ומוסדותיה כ"מיעוט מולדת", ואילו הפלסטינים אזרחי פלסטין יוכרו ע"י היהודים בה וע"י המדינה ומוסדותיה כ"רוב מולדת לאומי". הכרה זו תסדיר את זכויותיהם וחובותיהם הקולקטיביות והאינדיבידואליות של שתי הקבוצות הלאומיות במדינת פלסטין. הסכמות ישראליות-פלסטיניות יחתרו לאזן בין השמירה על ריבונות המדינה הפלסטינית לבין צביון הקהילה היהודית. כך למשל תוכנית החינוך של קהילות תושבים יהודיים בפלסטין תיקבע בהסכמה על ידי וועידה ישראלית-פלסטינית. במידה ובמדינת פלסטין יתהווה עם השנים ציבור משמעותי של אזרחים יהודים תישקל לחיוב האפשרות להכיר בהם כמיעוט מולדת לאומי. במקרה זה תישמר הדדיות בכל הקשור לחלקו של המיעוט הלאומי בכלל אוכלוסיית אזרחי פלסטין ושיעור זה לא יעלה על שיעורו של המיעוט הפלסטיני באוכלוסייה הישראלית.
- במציאות של שלום והכרה הדדית יוגדרו מנגנונים דו-צדדיים להקלה על חציית הגבולות בכדי שתתאפשר תנועה חופשית לאזרחי שתי המדינות ביניהן. הסדרי הבטחון, הן בגבול בין המדינות והן בגבולות החיצוניים יתבססו על עקרון של שיתוף פעולה ולא על עקרון של הרתעה. השאיפה היא להגיע למצב שבו הגבולות בין מדינת ישראל למדינת פלסטין יהיו פתוחים
- שתי המדינות יקימו מנגנון משותף אשר יקבע את הקריטריונים שיסדירו את מימוש "זכויות המולדת" של אזרחיהן בשטחה של המדינה השכנה. קריטריונים אלה יבדקו מחדש מעת לעת בהתאם להתפתחויות בשטח בשתי המדינות ומתוך שמירה על צביון הייחודי של שתי המדינות. כתוצאה מ"זכויות מולדת" אלו אזרחי המדינות יוכלו לבקש מעמד של תושבי-מולדת במדינה השכנה. המדינות יקפידו כי זכויותיהם של תושבים פלסטינים בישראל תהיינה זהות לזכויותיהם של תושבים יהודיים בפלסטין. כתושבי-מולדת הם יהיו כפופים לחוקיה של המדינה המארחת. הם יהיו זכאים בה לזכויות קולקטיביות בתחומי תרבות, חינוך ופולחן, וזהותם הלאומית תוכל לבוא לידי ביטוי רק ברמה המוניציפלית ותוך שמירה על הצביון המקורי של הקהילות בהן הם יתיישבו. השתתפותם בניהול המדינה (הצבעה לרשויות המבצעת והמחוקקת, עבודה במשרדי הממשלה) תתמצה במדינת הלאום שלהם בלבד.
- ירושלים תהיה בירת שתי המדינות. השאיפה היא שהעיר לא תחולק פיזית, וכי הסדרים שקשורים בניהול המוניציפלי של העיר ובטחונה יסוכמו בין שני הצדדים על בסיס הדדיות ושמירת שלמותה של העיר.
- סוגיית הפליטים תיפתר בהסכמה באמצעים מגוונים ברוח החלטת עצרת האו"ם 194 ובהתאם לעקרונות המנחים של התפיסה החדשה המוצגים למעלה, כך שצביונה הייחודי של מדינת ישראל לא ייפגע. בין האמצעים שישמשו לפתרון הסוגייה יכללו: (1) אזרחות במדינת פלסטין אשר תאפשר להם גם לחיות בשטחה כאזרחים שווי זכויות וגם תקנה להם יכולת עתידית לבקש מעמד של "תושבי-מולדת" במדינת ישראל בהתאם לקריטריונים שייקבעו על ידי שתי המדינות כמוסבר לעיל; (2) מספר פליטים מוגבל אשר ייקבע בהסכמה בין שתי המדינות יוכל לחזור לישראל כתושבים (כלומר, לא כאזרחים). כמקובל, תושבים אלה יהיו כפופים לחוקי מדינת ישראל כמו כל תושב אחר במדינה. תושבים אלו יוכלו להגיש בקשה להקים יישובים על אתרי כפרים הרוסים וישראל תתחייב לשקול את הבקשות בחיוב ולאשר לפחות את חלקן; (3) פיצוי כספי לכל הפליטים; (4) הכרה בסיבלם ההיסטורי; (5) אפשרות להשתקע במדינות בהן הם יושבים עד כה או במדינות אחרות אשר יסכימו לקלוט אותם במסגרת הסדר מדיני. ההסדרים המדויקים ייקבעו כחלק מההסדר הכולל ולפי העקרונות של התפיסה החדשה. חשוב להדגיש, שלאחר יישום ההסכם אשר יביא לפתרון סוגיית הפליטים, כל דרישה של אותם פליטים בעתיד להשתקעות במדינת ישראל, כתושבים ולא כאזרחים, תוגש מכוח היותם "בני מולדת" ולא פליטים.

- סוגיית ההתנחלויות תיפתר באמצעים מגוונים אשר מטרתם למזער את הפגיעה שהסדר השלום תגרום למתנחלים ברמה האנושית. בין האמצעים שישמשו לפתרון הסוגייה יכללו: (1) חילופי שטחים כך שמרבית המתנחלים יוכלו להשאר בבתיהם בתוך ריבונות ישראלית; (2) השארת מתנחלים ביישוביהם כתושבי מדינת פלסטין אזרחי מדינת ישראל. כמצויין לעיל, תושבים אלה יהיו כפופים לחוקי מדינת פלסטין כמו כל תושב אחר במדינה; (3) עידוד פינוי מרצון, והענקת פיצוי בתמורה ובכך המדינה תיקח אחריות כלכלית וציבורית על תמיכתה בעבר בהתנחלויות, (4) פינויים של המתנחלים אשר לא ישארו כתושבים תוך קבלת פיצוי שיינתן על ידי מדינת ישראל. כאמור לעיל, אזרחים יהודים של מדינת ישראל בעלי "זכויות מולדת" יהיו זכאים לבקש מעמד של "תושבי-מולדת" במדינת פלסטין בהתאם להסדרים המדויקים אשר ייקבעו בין המדינות, אף אם הם היו מתנחלים שנאלצו להתפנות מבתיהם בעת יישום הסכם השלום.

- שאר סוגיות הליבה של הסכסוך יבואו לפתרונם בהשראת הפרדיגמה החדשה.

* תפיסה זו מתבססת על שני מקורות עיקריים: תובנות ורעיונות שעלו במסגרת עבודתנו בסדנאות "קומי" עם קבוצות ישראליות-פלסטיניות אודות הכרה לאומית הדדית ולגבי הצרכים והזכויות של קבוצות מיעוט לאומי ורוב לאומי במדינות לאום וכן מאמרו פורץ הדרך של פרופ' ג'רום סגל משנת 2010: "The Common Homeland. A Different Way of Thinking About the Two State Solution".

ניתן למצוא רעיונות קרובים לעקרונות אלו או לחלקם, בכתיבתם של הוגים נוספים המסתכלים על הסכסוך באופן מערכתי, כגון פרופ' אדוארד סעיד בספרו The Question of Palestine, משנת 1980; פרופ' הרברט קלמן במאמרו משנת 2011 "A One Country / Two State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict".